

**4. *Atlas rómskych
komunit na Slovensku
2013* ako pramenná
databáza pre analýzu
situácie Rómov na
Slovensku a jeho
potenciál pre ďalšie
výskumy a analýzy**

Alexander Mušinka (textová časť),
Kvetoslava Matlovičová (mapová časť)

Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Prešov
alexander.musinka@unipo.sk

Katedra geografie FHPV Prešovskej univerzity, Prešov
kvetoslava.matlovicova@unipo.sk

Vo svojom príspevku by sme čitateľom radi predstavili niektoré vybrané údaje z nedávno skončeného celoslovenského výskumu nazývaného *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*.¹ Ide o dosiaľ najrozsiahlejší výskum zameraný na sledovanie vybraných ukazovateľov vo vzťahu k rómskym komunitám a príspevok je iba jedným z prvých výberových výstupov výskumu.² Základné zistenia, ako aj stručná metodika výskumu tvoria obsah záverečnej publikácie vydanej v roku 2014 Rozvojovým programom OSN (Mušinka et al., 2014).³ Uvedená publikácia sa primárne orientuje na širšiu verejnosť a nemala ambíciu detailne prezentovať niektoré metodologické a interpretačné rámce výskumu. Predpokladáme, že obsahom a kvalitou i obsahom rôznorodé zdrojové dáta výskumu budú (a čiastočne už aj sú) dostupné akademickej obci na ďalšie spracovanie, a preto v prvej časti príspevku považujeme za dôležité bližšie objasniť terminologické a metodologické prístupy autorov výskumu, ktoré priamo ovplyvňujú spôsoby spracovania a interpretácie zdrojových dát. Autori príspevku sa podieľali na kreovaní, realizácii a spracovaní *Atlasu 2013* a radi by poukázali na potenciál, ako aj limity spracovania získaných dát.

Príspevok členíme do troch častí. Vzhľadom na stále živé diskusie o spôsoboch identifikácie cieľovej skupiny v prvej časti objasňujeme rozhodnutie autorov *Atlasu 2013* definovať cieľovú skupinu v termínoch vonkajšej kategorizácie, tzv. *pripísanej identity*, a vyrovnávame sa s niektorými omylmi a nepresnosťami prítomnými v prebiehajúcich diskusiách.

Druhá časť predstavuje uvedený výskum v kontexte relevantných obmedzení jednotlivých dát a ich spracovania vzhľadom na použitú metodológiu.

Tretia časť príspevku na príklade jednotlivých vybraných spracovaných dát prezentuje interpretačné možnosti výskumu. V uvedenej časti sme sa zároveň sústredili na dosiaľ nepublikované výsledky *Atlasu 2013*; konkrétne sme vyčíslili počet Rómov v jednotlivých krajoch a okresoch; počet niektorých subetnických skupín v jednotlivých krajoch a spracovali sme základné zistenia o vzdelanostnej štruktúre rómskych komunit a ekonomických aktivitách Rómov.

¹ Mušinka et al., 2014. Ďalej *Atlas 2013*. Výskum bol realizovaný Rozvojovým programom OSN (UNDP) v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (ÚSVRK) a Združením miest a obcí Slovenska (ZMOS) v rámci širšej programovej spolupráce medzi UNDP a Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Samotný zber údajov realizoval Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity v spolupráci s Krajským centrom pre rómske otázky (KCpRO) z Prešova a trval od septembra 2012 do septembra 2013. Výskum bol realizovaný tímom vyškolených anketárov a anketárok, ktorí mali skúsenosť s prácou v prostredí rómskych komunit a primárne pochádzali z akademickej obce, z mimovládnych organizácií alebo boli lokálnymi aktivistami či predstaviteľmi štátnych inštitúcií.

² *Atlas 2013* sa realizoval ako aktualizácia staršieho *Atlasu 2004* (Radičová ed., 2004). Medzi jednotlivými výskumami okrem časového posunu (aktualizácia *Atlasu*

1. Terminologická poznámka

Keď hovoríme o spolužití majority a minority vo všeobecnosti, jednou z najrelevantnejších informácií v rôznych laických i odborných diskusiách je vzájomné priestorové umiestnenie a početnosť oboch komunit. V prípade vzťahu Rómov a Nerómov na Slovensku sú uvedené otázky vnímané ako ešte aktuálnejšie a relevantnejšie ako pri komparáciách majority s inými minoritami.

Pri určovaní teritoriálneho rozmiestnenia a kvantitatívnych údajov o počte Rómov na Slovensku predstavuje otázka definovania cieľovej skupiny jednu z prvých a najvýznamnejších otázok. Diskusia o otázke, kto je alebo koho považovať za príslušníka cieľovej minority, t. j. za Róma, prebieha v akademickom i laickom prostredí už niekoľko desaťročí. V zásade môžeme skonštatovať, že v súčasnom období nielen na Slovensku existuje niekoľko perspektív, pričom však dominujú dva protichodné prístupy. Prvá perspektíva kladie dôraz na *princíp sebaidentifikácie* každého jednotlivca a druhá perspektíva vychádza z *princípu pripísanej etnicity*. Aj keď sa obe tieto stanoviská veľmi často vzájomne zamieňajú či zmiešavajú, zastávame názor, že ide o dve samostatné perspektívy.

V slovenskom prostredí s konceptom sebaidentifikácie ako určujúcej pri tvorbe a spracovaní etnických štatistík pracuje Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR). Ten v pravidelných desaťročných intervaloch v sčítaní obyvateľov, domov a bytov (SODB) zisťuje aj počet príslušníkov jednotlivých národnostných menšín. V rámci sčítania jednotlivcov (alebo jeho právny zástupca) v príslušnej kolónke sčítacieho hárku deklaruje svoju národnosť. Na základe posledného *Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011* (ďalej SODB) Štatistický úrad SR uvádza, že k rómskej národnosti sa prihlásilo celkovo 105 738 osôb.⁴

Počet Rómov uvádzaný Štatistickým úradom SR býva veľmi často, najmä vo verejnom neodbornom diskurze, spochybňovaný a označovaný za podhodnotený a nereálny. Zastávame názor, že podobné tvrdenia nie sú správne a údaje štatistického úradu reálne sú. Jasne totiž ukazujú, koľko ľudí na Slovensku pri príležitosti sčítania deklaruje svoju etnicitu ako rómsku. O vhodnosti použitej metodológie možno, samozrejme, viesť samostatnú diskusiu, tá by však presiahla obsahové zameranie tohto príspev-

2004 sa realizovala po viac ako deviatich rokoch) došlo k významným obsahovým a formálnym zmenám. *Atlas 2004* sa okrem pôvodného účelu, čo predstavovalo plánovanie štátnych a verejných politík, začal neplánovane používať aj pri výkone štátnych politík (napr. prístup k štrukturálnym fondom, Lokálne stratégie komplexného prístupu a pod.), aj preto bolo nevyhnutné nielen aktualizovať existujúce údaje, ale tiež doplniť *Atlas 2004* o lokality, ktoré z rôznych príčin v *Atlase 2004* chýbali. Na základe požiadaviek z praxe bolo nevyhnutné zamerať sa aj na nové typy údajov, ktoré sa pri prvom výskume nezískovali, resp. neboli detailne spracované. Ide predovšetkým o detailnejšie informácie o jednotlivých osídleniach, o infraštruktúrnom vybavení, legálnosti obydli a pozemkov a pod.

³ Dostupné aj na stránke: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romskych_komunit_na_Slovensku_2013.pdf (navštívené 1. 8. 2014).

⁴ Zdroj: <http://portal.statistics.sk/files/tab-10.pdf> (navštívené 1. 8. 2014).

ku. Môžeme len naznačiť, že aj drobné zmeny v použitej metodológii štatistického úradu by aj pri zachovaní princípu sebadeklarácie pravdepodobne priniesli odlišné výsledky. Máme na mysli napríklad možnosť deklarovať viac ako jednu etnickú identitu, explicitne nevymenovávať národnosti, ale nechať priestor na vyjadrenie aj respondentovi a pod.

Druhá spomínaná perspektíva neevviduje počty obyvateľov, ktorí sa sebaidentifikujú ako Rómovia, ale pracuje s odhadmi o počtoch ľudí, ktorí sú na Slovensku vnímaní ako Rómovia bez ohľadu na etnicitu uvádzanú v SODB, a obvykle je označovaná termínom *pripísanej etnicity*.

Otázku, ktorá z uvedených perspektív je lepšia a ktorá horšia, nepovažujeme za relevantnú. Obe perspektívy prinášajú rovnako kvalitné a závažné dáta, čo je však zásadné, obe odpovedajú na iné výskumné otázky a reprezentujú realitu etnickej skupiny z iných perspektív. Oba prístupy tak odlišuje nielen použitá metodika, ale aj možný spôsob použitia (či používania) výsledných štatistických dát a odhadov.

Pri bližšom sledovaní každodennej praxe a vyjadrení laikov a mnohých expertov o spolužití Rómov a Nerómov na Slovensku (vo všeobecnosti označovanom ako „rómsky problém“ či „rómska problematika“) zistíme, že dominuje používanie druhej zmienenej perspektívy. Ak napríklad sledujeme otázku vzdelávania alebo zamestnanosti Rómov, každodenná prax v prípade konkrétneho jednotlivca veľmi často nerešpektuje sebaidentifikáciu jednotlivca ako príslušníka rómskeho národa, ale pripisuje konkrétnemu jednotlivcovi rómsku identitu na základe posúdenia druhých (to znamená, že používa perspektívu pripísanej etnicity). To, že sa v praxi vyššie spomínané perspektívy často prekrývajú a prevrstvujú, nevyvracia dôležitosť ich jasného analytického rozlišovania a oddeleného používania v rámci štatistického zisťovania či realizácie iných výskumov.

S rovnakou perspektívou pripísanej etnicity vo vzťahu k jednotlivcom (a celým skupinám) pracuje nielen každodenná prax laikov, ale aj štátne či dokonca európske inštitúcie. Napríklad už v minulom programovacom období bol v Národnom strategickom referenčnom rámci zadaný uvedeným spôsobom termín *marginalizované rómske komunity* (MRK), následne používaný aj v rovnomennej Horizontálnej prioritě marginalizovaných rómskych komunit (HP MRK).

Perspektíva pripísanej etnicity bola východiskom aj v rámci metodológie použitej pri výskume *Atlasu rómskych komunit 2004*⁵ a potom aj v rámci metodológie použitej pri realizácii výskumu nazvaného *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*.

2. Metodologická poznámka

Ako bolo spomenuté, *Atlas 2013* pracoval s konceptom pripísanej etnicity. V počiatočnej fáze výskumu bolo z celkového počtu 2 890 miest a obcí na Slovensku vytipovaných celkom 1 070 obcí, v ktorých sa na základe predošlých výskumov a dostupných informácií predpokladala prítomnosť aspoň 30 ľudí, ktorí sú okolím vnímaní ako Rómovia. V uvedených obciach sa následne realizoval detailný dotazníkový prieskum,⁶ na základe ktorého vznikol *Atlas 2013*. Považujeme za nutné jednoznačne zdôrazniť, že *Atlas 2013* pracuje s kvalifikovanými odhadmi a nie je z metodologického hľadiska exaktným sčítaním. Odhady poskytovali primárne predstavitelia miestnych samospráv (starostovia, poslanci a zamestnanci obecných a mestských úradov – OcÚ a MsÚ), prípadne iní relevantní informátori, ako sú miestni aktivisti, učitelia, príslušníci policajného zboru, terénni sociálni pracovníci a pod. Použitá metodológia vychádzala primárne z potrieb zadávateľov výskumu. V prvom rade by získané údaje mali slúžiť štátnej a verejnej správe na plánovanie verejných politík smerujúcich k riešeniu tzv. „rómskej problematiky“. Rovnako by *Atlas 2013* mal slúžiť akademickej obci ako zdroj primárnych dát, resp. ako zdroj informácií, ktoré by slúžili na prípravu a plánovanie ďalších (špecializovaných alebo výberových) zisťovaní či výskumov.

Podľa nášho názoru je uvedená metodológia dostatočne reprezentatívna a minimálne pri niektorých kategóriách údajov nám umožňuje hovoriť o situácii v kontexte celého Slovenska. Sme presvedčení, že hoci išlo o zisťovanie iba vo vybraných lokalitách a bola použitá metóda kvalifikovaných odhadov, odchýlka zistených dát nie je štatisticky významná. Napríklad podľa predbežných zisťovaní z roku 2010⁷ existovalo na Slovensku ešte ďalších viac ako 400 obcí, v ktorých bol odhadovaný počet ľudí vnímaných ako Rómov menší ako 30. Celkový súčet obyvateľov vnímaných ako Rómov v uvedených lokalitách bol približne 4 000, čo predstavuje približne jedno percento obyvateľov vnímaných ako Rómov z celkového sledovaného počtu ľudí sledovaných *Atlasom 2013*.

Na druhej strane je potrebné uviesť limity použitej metodológie. Na základe presnosti a relevantnosti výsledných údajov

⁵ Ďalej *Atlas 2004*. Išlo o telefonické zisťovanie realizované Úradom splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ÚSVRK) v roku 2010, výsledkov SODB 2011 a schválených Lokálnych stratégií komplexného prístupu (LSKxP) v rámci HP MRK.

⁶ Dotazník sa skladal z troch častí (A, B a C), ktoré obsahovali celkovo viac ako 500 otázok. Dotazník zisťoval údaje o niekoľkých okruhoch problémov. Okrem všeobecných informácií obsahoval sady otázok o infraštruktúre, vybavení, školstve, dostupnosti služieb a zariadení, občianskej a politickej participácii, ekonomických aktivitách, projektových aktivitách a doplnujúce informácie (C dotazník). Údaje sa zisťovali samostatne pre úroveň obce (A dotazník), ale aj pre úroveň jednotlivých lokalít, v ktorých bývajú Rómovia (B dotazník).

⁷ V roku 2010 zamestnanci ÚSVRK telefonicky oslovili predstaviteľov všetkých 2 890 miest a obcí na Slovensku s otázkou, či v danej obci bývajú Rómovia (vo význame, ako boli následne definovaní aj pre potreby *Atlasu 2013*). V prípade kladnej odpovede zamestnanci zisťovali ich približný počet a prípadne koncentrované osídlenie v lokalite.

by sme jednotlivé kategórie údajov mohli rozdeliť do niekoľkých skupín. V zásade môžeme skonštatovať, že *Atlas 2013* poskytol „relatívne presné“ odhady týkajúce sa teritoriálneho rozmiestenia rómskych (v zmysle, ako boli definované v rámci použitej metodológie) komunít vrátane ich odhadovanej početnosti, urbanistickej lokácie, infraštruktúrneho vybavenia, využívania infraštruktúry, dostupnosti služieb a pod. V prípade uvedených údajov bola miera „presnosti“ zistených informácií do určitej miery priamo úmerná veľkosti konkrétnej obce či mesta. Čím je obec alebo mesto väčšie, tým je presnosť zistených údajov menšia. Najvýraznejšie odchýlky predpokladáme v prípade odhadov o počtoch Rómov žijúcich v mestách v tzv. rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom. Najmä vo veľkých mestách je citovaný údaj takmer nemožné „presne“ zistiť. Aj napriek už spomínaným obmedzeniam sme presvedčení, že po akceptovaní týchto obmedzení získame údaje, ktoré nebudú vykazovať štatisticky relevantnú odchýlku.

Druhou skupinou údajov sú odhady, ktoré považujeme za „relatívne presné“ (v zmysle použitej metodológie kvalitatívnych odhadov), avšak skreslené metodickými nepresnosťami. Ide v prvom rade o odhady početnosti rómskych žiakov v jednotlivých školách. *Atlas 2013* nezískal „kompletné“ údaje zo všetkých škôl navštevovaných žiakmi považovanými okolím za Rómov. V niektorých prípadoch rómske deti navštevujú školy v obciach, v ktorých nie sú rómske komunity, a preto tieto obce (a následne aj školy) neboli zaradené do dotazníkového prieskumu *Atlasu 2013*. Podobne v prípade spádových škôl nebolo možné jednoznačne rozlíšiť medzi odhadmi o počte rómskych žiakov z „domovskej“ obce a zo susedných obcí.

Tretou kategóriou údajov sú údaje, ktoré nezachytávajú komplexný prehľad o aktuálnom stave skúmaných údajov v sledovaných obciach, ale iba znalosti o sledovaných údajoch (problematike) v prostredí obecných/mestských úradov alebo inom informačne relevantnom prostredí (už spomínané školy, aktivisti, mimovládne organizácie a pod.). V tomto zmysle je nutné uvedené údaje vnímať ako minimálne zistené údaje, ktoré možno v teréne kontinuálne dopĺňať. Ide napríklad o informácie o rómskych umelcoch, hudobných skupinách a remeselníkoch alebo informácie o vládnych a mimovládnych projektoch smerujúcich do rómskych komunít a pod. Keďže obecné úrady, a často ani iné inštitúcie, nemajú povinnosť zisťovať uvedené informácie, miera znalostí v konkrétnej lokalite značne variuje. V teréne sme sa počas výskumu stretli so samosprávami, ktoré boli veľmi detailne informované o situácii v obci a rovnako v rómskych komunitách, ale taktiež sme sa stretli so samosprávami, ktoré mali len veľmi slabé a neúplné informácie o sledovaných skutočnostiach.

Do podobnej kategórie údajov radíme aj skupinu neustále sa meniacich informácií. Ide o údaje, pri ktorých sme hneď po skončení dotazníkového prieskumu

zaznamenali výrazné zmeny. Máme na mysli napríklad prítomnosť terénnych sociálnych pracovníkov alebo tzv. zdravotných asistentov v lokalitách. Množstvo terénnych sociálnych pracovníkov, ako aj zdravotných asistentov je závislé od rôznych projektov, ktoré sa začali až po ukončení zberu dát. Vzhľadom na charakter spomínaných aktivít, ktoré sú ešte stále výrazne limitované nepravidelnou grantovou podporou, ani nie je možné predpovedať ich budúci nárast alebo pokles.

Do poslednej kategórie by sme mohli zaradiť údaje, ktoré vykazujú v prípade niektorých obcí známky zjavných nepresností. Nepresnosti sú podobne ako v predchádzajúcom prípade spôsobené mierou informovanosti samosprávy. Ide napríklad o odhady vzdelanostnej štruktúry rómskych komunít (najmä v mestskom prostredí), o vekové rozvrstvenie (aj) rómskych komunít alebo dokonca aj o počty evidovaných nezamestnaných, o počty živnostníkov a podnikateľov a pod. Nepresnosti sa netýkajú len informácií o Rómoch, ale všeobecne informácií o celej lokalite. Najčastejšou príčinou neinformovanosti samospráv bolo pri našom zisťovaní nevedenie si relevantnosti a možného potenciálu zisťovaných údajov pre samotnú obec. Iba zriedka sme sa v teréne stretli so situáciou, že obce o zisťovaných údajoch vedia, ale programovo ich nechcú zisťovať.

Aj napriek uvedeným obmedzeniam získal *Atlas 2013* pravdepodobne najrozsiahlejšiu databázu informácií o rómskych komunitách na Slovensku. Zároveň dodávame, že jednoduché mechanické spracovanie jednotlivých typov údajov nebude vždy možné a interpretácia si bude vyžadovať značnú odbornú a remeselnú zručnosť a senzitivitu spracovateľov a analytikov.

Dobrym príkladom dôležitosti odbornej zručnosti a opatrnosti je často pripomínané porovnanie údajov *Atlasu 2004* a *Atlasu 2013*. Ako už bolo uvedené aj v samotnej publikácii *Atlasu 2013* (Mušinka et al., 2014: 67) porovnanie oboch zmienených informačných zdrojov nie je možné bez dôkladného analytického spracovania obidvoch databáz. Dôvodom sú odlišnosti vychádzajúce zo subjektívnych a objektívnych dôvodov. Medzi subjektívne dôvody patrí kvalita odhadov jednotlivých informátorov. Ako sa uvádza v záverečnej publikácii: „Od prvých výskumov v roku 2003 došlo medzi samosprávami, aktivistami, štátnymi inštitúciami k mnohým zmenám (pozitívnym aj negatívnym), ktoré viedli k skutočnosti, že odhady situácie sa zmenili. Jasne viditeľné je to napríklad v prípade obcí, kde sa aj vďaka pôsobeniu terénnych sociálnych pracovníkov odhady počtu Rómov značne upresňujú“ (op. cit.: 67). Ďalším zo subjektívnych dôvodov je napríklad odlišné kategorizovanie urbanistických celkov (primárne v kontexte hraničných prípadov) zo strany samospráv a výskumníkov. Príkladom môže byť určenie, či je konkrétna koncentrácia na okraji obce, alebo je segregovaná. Rovnako nie je v mnohých prípadoch možné objektívne posúdiť, kedy možno prítomnosť Rómov považovať za „koncentráciu“ a kedy za

„bývanie v rozptyle“. Zároveň obe databázy nepracujú s identickým výberom obcí. Na jednej strane *Atlas 2004* nesledoval niektoré obce a mestá s rómskou komunitou a na druhej strane, ako už bolo uvedené, *Atlas 2013* nerealizoval detailný dotazníkový prieskum v obciach, kde bol odhadovaný počet Rómov nižší ako 30.

Zároveň by sme chceli poukázať na všeobecne známu skutočnosť, že detailné spracovanie údajov (napr. do úrovne obcí alebo okresov oproti prezentovaniu na úrovni celého Slovenska, alebo krajov) môže poskytnúť ďaleko presnejší a menej „skresľujúci“ obraz zistených údajov.

Pravdepodobne najsledovanejším údajom, ktorý sa v rámci *Atlasu 2013* zisťoval, je celkový počet Rómov na Slovensku. V kontexte už spomínanej metodologickej poznámky považujeme tieto údaje za „relatívne presné“ odhady, odzrkadľujúce situáciu na celom Slovensku.⁸ Na základe zistení môžeme skonštatovať, že na Slovensku žije podľa odhadov minimálne 402 810 ľudí, ktorých okolitá majorita vníma ako Rómov. V kontexte celkového počtu obyvateľov Slovenska k 31. decembru 2012 (podľa údajov Štatistického úradu SR to bolo 5 410 836 obyvateľov) tvorí odhadovaný podiel Rómov 7,44%. Na základe skúseností z predošlých výskumov, ako aj na základe verifikácie náhodnej vzorky dotazníkov, ktorú sme realizovali v procese zbierania údajov, môžeme skonštatovať, že štatistická odchýlka oproti reálnemu stavu môže podľa našich odhadov predstavovať rádovo 2 – 2,5% (t. j. maximálne 10 000 ľudí). V uvedenom čísle odchýlky sú započítané obce, ktoré sa z dôvodu nízkeho počtu Rómov do *Atlasu 2013* nedostali, alebo odchýlky spôsobené nepresnými odhadmi počtu primárne integrovaných Rómov v mestách.

⁸ A to aj napriek tomu, že si plne uvedomujeme „výberovosť“ vzorky (1 070 obcí), s ktorou *Atlas 2013* pracoval a limity, ktoré vytvára použitá metodológia, t. j. kvalifikované odhady.

3. Niektoré vybrané údaje z *Atlasu 2013*

3.1. Početnosť a teritoriálne rozmiestnenie Rómov na Slovensku

Pri sledovaní a prezentácii výsledných údajov je vhodné brať do úvahy aj detailnosť súhrnných a prezentovaných výsledkov. *Atlas 2013* prezentuje zistené výsledky iba do úrovne krajov a na detailnejšie výstupy (vzhľadom na primárny účel jeho použitia a kapacitné možnosti) rezignoval.

Dobrym príkladom odlišnosti vnímania zistených výsledkov v závislosti od prezentovanej perspektívy je jeden z primárnych údajov sledovaných v *Atlase 2013*, ktorým je počet a teritoriálne rozmiestnenie Rómov na Slovensku.

Detailné výsledky o počtoch Rómov na Slovensku a ich percentuálnom zastúpení v jednotlivých krajoch ukazuje **Tabuľka 1**.

Tabuľka 1:
Počet a podiel Rómov v jednotlivých krajoch Slovenska

KRAJ	POČET OKRESOV	POČET OBYVATEĽOV K 31. 12. 2012	ODHADOVANÝ POČET RÓMOV	ODHAD. % PODIEL RÓMOV
Banskobystrický	13	658 490	78 889	11,98
Bratislavský	8	612 682	14 142	2,31
Košický	11	794 025	126 675	15,95
Nitriansky	7	688 400	30 552	4,44
Prešovský	13	817 382	114 207	13,97
Trenčiansky	9	593 159	8 598	1,45
Trnavský	7	556 577	20 936	3,76
Žilinský	11	690 121	8 811	1,28
SPOLU	79	5 410 836	402 810	7,44

Poznámka: Údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci *Atlasu 2013* a nepredstavujú oficiálne čísla. Počty sa týkajú iba obcí, ktoré boli zaradené do výskumu. Údaje nie sú totožné s dátami SODB 2011.

Zdroj: *Atlas 2013*

Trochu iná situácia nastane, keď sa na vyššie uvedené zistenia pozrieme z pohľadu jednotlivých okresov. V rámci *Atlasu 2013* sme upravili počet okresov na 72. V skutočnosti je na Slovensku 79 okresov. Päť okresov však tvorí mesto Bratislavu a štyri okresy mesto Košice. Pre potreby *Atlasu 2013* sme košické a bratislavské okresy zlúčili do jedného okresu, čím sa počet okresov znížil o 7.

Podľa údajov *Atlasu 2013* sú na Slovensku len 3 okresy, v ktorých neevidujeme žiadne rómske komunity. Ide o okresy Bytča, Námestovo a Tvrdošín v Žilinskom kraji. Ak by sme zoradili jednotlivé okresy podľa počtu Rómov, na „pomyselnom“ prvom mieste by sa ocitol okres Košice-okolie, v ktorom žije podľa odhadov 24 361 Rómov. V prvej desiatke sa až na jednu výnimku nachádzajú iba okresy z Košického a Prešovského kraja. Prezentovanie údajov do úrovne okresov nám potom jasne poukáže na skutočnosť, že spomínanou „výnimkou“ je okres Rimavská Sobota z Banskobystrického kraja, v ktorom býva podľa odhadov 23 969 Rómov a nachádza sa na druhom mieste. Na ďalších miestach evidujeme okres Spišská Nová Ves (Košický kraj) s odhadovanými 21 198 Rómami, okres Michalovce z toho istého kraja s odhadovanými 19 646 Rómami. Až na piatom mieste je evidovaný prvý okres z Prešovského kraja, ktorým je Kežmarok s odhadovanými 18 557 Rómami. Na opačnom konci

zoznamu sú okresy zo západného Slovenska. Ak nerátame už spomínané tri okresy, v ktorých nie je žiadna rómska komunita, potom najmenej Rómov býva v okrese Pezinok (196), Považská Bystrica (250) a Turčianske Teplice (264).

Keď sledujeme percentuálne zastúpenie rómskych komunít na celkovom počte obyvateľov jednotlivých okresov Slovenska, na prvých dvoch priečkach evidujeme okresy z Banskobystrického kraja. V okrese Revúca Rómovia tvoria podľa odhadov 31,54% všetkého obyvateľstva a v okrese Rimavská Sobota 28,25% všetkého obyvateľstva. Na treťom mieste je okres Kežmarok z Prešovského kraja (25,99%), nasledovaný okresmi Gelnica (25,66%) a Rožňava (22,70%) z Košického kraja.

Z celkového počtu 72 okresov sme v 26 okresoch zaznamenali vyššie percentuálne zastúpenie Rómov, ako je odhadovaný celkový priemer na Slovensku. Všetky uvedené okresy sa nachádzajú v troch spomínaných krajoch – Prešovskom (11 okresov), Košickom (8 okresov) a Banskobystrickom (7 okresov). Mimo týchto krajov sa nenachádza žiadny okres, v ktorom by bol podiel Rómov nad celoslovenský priemer.

Detailné informácie o počtoch Rómov a ich percentuálnom zastúpení v jednotlivých okresoch Slovenska poskytuje **Tabuľka 2**.

Tabuľka 2:
Počet a podiel Rómov v jednotlivých okresoch Slovenska

OKRES	KRAJ	POČET OBYVATEĽOV K 31. 12. 2012	ODHADOVANÝ POČET RÓMOV	% PODIEL RÓMOV
Bratislava	Bratislavský	415 589	8 800	2,12
Malacky	Bratislavský	68 517	4 106	5,99
Pezinok	Bratislavský	58 696	196	0,33
Senec	Bratislavský	69 880	1 040	1,49
Dunajská Streda	Trnavský	117 402	7 405	6,31
Galanta	Trnavský	93 628	4 668	4,99
Hlohovec	Trnavský	45 762	1 200	2,62
Piešťany	Trnavský	63 090	887	1,41
Senica	Trnavský	60 690	2 647	4,36
Skalica	Trnavský	46 769	2 320	4,96
Trnava	Trnavský	129 236	1 809	1,40
Bánovce nad Bebravou	Trenčiansky	37 067	1 000	2,70
Ilava	Trenčiansky	60 493	1 122	1,85
Myjava	Trenčiansky	27 353	683	2,50

Nové Mesto nad Váhom	Trenčiansky	62 577	1 701	2,72
Partizánske	Trenčiansky	46 893	806	1,72
Považská Bystrica	Trenčiansky	63 363	250	0,39
Prievidza	Trenčiansky	137 380	2 438	1,77
Púchov	Trenčiansky	44 592	279	0,63
Trenčín	Trenčiansky	113 441	319	0,28
Komárno	Nitriansky	103 973	6 413	6,17
Levice	Nitriansky	114 552	6 907	6,03
Nitra	Nitriansky	159 761	5 343	3,34
Nové Zámky	Nitriansky	143 636	5 724	3,99
Šaľa	Nitriansky	53 101	3 768	7,10
Topoľčany	Nitriansky	72 038	1 011	1,40
Zlaté Moravce	Nitriansky	41 339	1 386	3,35
Bytča	Žilinský	30 611	0	0,00
Čadca	Žilinský	91 521	498	0,54
Dolný Kubín	Žilinský	39 499	426	1,08
Kysucké Nové Mesto	Žilinský	33 260	281	0,84
Liptovský Mikuláš	Žilinský	72 592	3 249	4,48
Martin	Žilinský	97 228	2 012	2,07
Námestovo	Žilinský	60 248	0	0,00
Ružomberok	Žilinský	57 762	829	1,44
Turčianske Teplice	Žilinský	16 306	264	1,62
Tvrdošín	Žilinský	36 010	0	0,00
Žilina	Žilinský	155 084	1 252	0,81
Banská Bystrica	Banskobystrický	111 148	1 800	1,62
Banská Štiavnica	Banskobystrický	16 509	614	3,72
Brezno	Banskobystrický	63 696	6 395	10,04
Detva	Banskobystrický	32 871	1 278	3,89
Krupina	Banskobystrický	22 779	2 461	10,80
Lučenec	Banskobystrický	74 681	13 329	17,85
Poltár	Banskobystrický	22 400	2 498	11,15
Revúca	Banskobystrický	40 326	12 720	31,54
Rimavská Sobota	Banskobystrický	84 837	23 969	28,25
Veľký Krtíš	Banskobystrický	45 280	5 603	12,37
Zvolen	Banskobystrický	68 994	4 547	6,59
Žarnovica	Banskobystrický	26 915	967	3,59
Žiar nad Hronom	Banskobystrický	48 054	2 708	5,64

Bardejov	Prešovský	77 841	10 798	13,87
Humenné	Prešovský	64 109	3 398	5,30
Kežmarok	Prešovský	71 389	18 557	25,99
Levoča	Prešovský	33 372	6 004	17,99
Medzilaborce	Prešovský	12 319	1 532	12,44
Poprad	Prešovský	104 297	11 535	11,06
Prešov	Prešovský	170 532	17 161	10,06
Sabinov	Prešovský	58 450	11 149	19,07
Snina	Prešovský	37 920	2 472	6,52
Stará Ľubovňa	Prešovský	53 140	7 800	14,68
Stropkov	Prešovský	20 824	2 084	10,01
Svidník	Prešovský	33 143	4 409	13,30
Vranov nad Topľou	Prešovský	80 046	17 308	21,62
Gelnica	Košický	31 368	8 049	25,66
Košice-mesto	Košický	240 164	18 162	7,56
Košice-okolie	Košický	121 187	24 361	20,10
Michalovce	Košický	110 899	19 646	17,72
Rožňava	Košický	63 179	14 344	22,70
Sobrance	Košický	22 839	2 732	11,96
Spišská Nová Ves	Košický	98 244	21 198	21,58
Trebišov	Košický	106 145	18 183	17,13
SPOLU	SR	5 410 836	402 810	Ø 7,44

Poznámka: Údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci *Atlasu 2013* a nepredstavujú oficiálne čísla. Počty sa týkajú iba obcí, ktoré boli zaradené do výskumu. Údaje nie sú totožné s dátami SODB 2011.

Zdroj: *Atlas 2013*

Odlíšnosť prezentácie zistených údajov je ešte viacej viditeľná v prípade, že na prezentáciu použijeme mapové znázornenie. Ďalej ako príklad spomínanej odlišnej perspektívy uvádzame tri mapy, ktoré prezentujú identické údaje, každá však z perspektívy inej regionálnej jednotky. Prvá prezentuje počet Rómov a ich teritoriálne rozmiestnenie na úrovni jednotlivých krajov Slovenskej republiky (**Obr. II. 8. 1**). Druhá rovnaké údaje prezentuje na úrovni okresov Slovenska (**Obr. II. 8. 2**) a tretia na úrovni jednotlivých obcí (**Obr. II. 8. 3**). V prípade prezentovania údajov do úrovne obcí sme sa v tomto príspevku (vzhľadom na kapacitné možnosti) obmedzili iba na prezentovanie mapového výstupu bez tabuľkovej časti.

3.2. Subetnické skupiny Rómov na Slovensku

Medzi ďalšie relatívne presné dáta patria odhady jednotlivých subetnických skupín Rómov prítomných na Slovensku. Hoci v celoslovenskom kontexte predstavujú menej významný fenomén, bol počet členov jednotlivých subetnických skupín doteraz často diskutovanou témou bez uspokojivej odpovede. Dominantnou subetnickou rómskou skupinou na Slovensku sú Rumungri.⁹ Subetnickú minoritu tvoria olašskí Rómovia. Až doposiaľ neexistoval komplexný výskum, ktorý by zmapoval početnosť a teritoriálne rozmiestnenie spomínanej subetnickej skupiny olašských Rómov na Slovensku, a preto sa pracovalo len s veľmi nepresnými všeobecnými odhadmi. To bol jeden z dôvodov, prečo sme v rámci *Atlasu 2013* sledovali aj prítomnosť rôznych subetnických skupín Rómov. Na základe údajov získaných v teréne môžeme konštatovať, že na Slovensku žije podľa odhadov minimálne 14 244 olašských Rómov, ktorí predstavujú 3,54% zo všetkých odhadovaných Rómov na Slovensku. Prítomnosť olašských Rómov sme zaznamenali v 109 obciach, ktoré uviedli, že v rámci rómskych komunít žijúcich na ich území sú prítomní aj olašskí Rómovia. V 16 obciach sme tieto údaje nezískali a 945 obcí uviedlo, že na ich území olašskí Rómovia nebývajú. *Atlas 2013* jednoznačne potvrdil, že najvyššie zastúpenie olašských Rómov je na južnom Slovensku (Nitriansky a Trnavský kraj), kde sa nachádzajú takmer dve tretiny olašských rómskych komunít.

V troch lokalitách (Zvolen, Veľké Kapušany a Komárno)¹⁰ sme zaznamenali aj prítomnosť Sintov. Celkový počet Sintov na Slovensku podľa odhadov len veľmi mierne prekročí počet 100 ľudí.

Podobne ako v prípade Sintov aj v prípade olašských Rómov je nevyhnutné počítať s určitou odchýlkou, spôsobenou relatívne nízkou všeobecnou znalosťou o rôznych subetnických skupinách Rómov. Môžeme sa preto domnievať, že určitá časť olašských Rómov, primárne v mestskom prostredí alebo medzi Rómami žijúcimi v rozptyle medzi majoritou, nebola identifikovaná. Podľa nášho názoru údaje z *Atlasu 2013* poskytujú dostatočný prehľad o teritoriálnom rozmiestnení a početnosti uvedenej skupiny a môžu slúžiť pri kreovaní detailnejších výskumov zameraných práve na danú subetnickú skupinu Rómov. Prehľad počtu obcí a počtu olašských Rómov v jednotlivých krajoch Slovenska uvádza **Tabuľka 3**.

⁹ Rómovia na Slovensku netvorila kompaktnú skupinu ani v sociálnej, ani v jazykovej, ani v subetnickej rovine. Najrozšírenejšou subetnickou skupinou na Slovensku sú Rumungri, po ktorých (čo do početnosti) nasledujú olašskí Rómovia. Anna Jurová ich definuje takto: „Na Slovensku sú Rómovia zastúpení v najväčšej miere rumungrami, t. j. Rómami usadlími najmenej tristo rokov. Aj keď pôvodne sa toto označovanie vzťahovalo na maďarských Rómov (Ungrov), rozšírilo sa na všetkých usadlých: slovenských – Slovačike Roma a maďarských – Ungrike Roma, podľa jazykového prostredia majoritného obyvateľstva. Rómovia, ktorí na územie Slovenska prišli v devätnástom storočí z rumunského Valašska a až do roku 1959 kočovali, sa sami nazývajú Vlachi, Vlachiika Roma, čiže olašskí Rómovia“ (Jurová, 2002: 25).

¹⁰ Vzhľadom na nízku všeobecnú informovanosť o Sintoch môžeme predpokladať, že v ojedinelých prípadoch sa môžu vyskytnúť aj v ďalších, primárne mestských lokalitách. Nepredpokladáme však ich výraznejšie zastúpenie na Slovensku.

Tabuľka 3:
Olašskí Rómovia v jednotlivých krajoch Slovenska

KRAJ	ODHADOVANÝ POČET OBCÍ, V KTORÝCH BÝVAJÚ OLAŠSKÍ RÓMOVIA	ODHADOVANÝ POČET OLAŠSKÝCH RÓMOV
Banskobystrický	17	1 921
Bratislavský	1	50
Košický	9	397
Nitriansky	49	9 520
Prešovský	7	487
Trenčiansky	4	228
Trnavský	20	1 476
Žilinský	2	165
SPOLU	109	14 244

Poznámka: Údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci *Atlasu 2013* a nepredstavujú oficiálne čísla. Počty sa týkajú iba obcí, ktoré boli zaradené do výskumu.

Zdroj: *Atlas 2013*

V uvedenom príspevku sme sa pokúsili v krátkosti predstaviť vybrané údaje zo zisťovania *Atlasu 2013*. Zároveň by sme chceli zdôrazniť, že uvedený výskum má veľký analytický potenciál a jeho výsledky môžu pomôcť nielen lepšiemu pochopeniu situácie Rómov na Slovensku, ale môžu slúžiť ako základná databáza pre ďalšie špecializované a výberové zisťovania. Sme presvedčení, že podrobné komplexné mapovanie jasne poukazuje na odlišné zastúpenie Rómov nielen v jednotlivých krajoch Slovenska, ale v detailnejšej rovine na úrovni okresov alebo obcí (**Obr. II. 8. 1 až II. 8. 3**). Aj keď sa všeobecne prezentuje známy fakt, že najväčšie zastúpenie Rómov je v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji, už pri prezentovaní údajov na úrovni okresov je zrejmé, že aj v uvedených krajoch sú Rómovia geograficky rozmiestnení neproporčne – napríklad v Košickom kraji je v okrese Košice-mesto iba 7,56% zastúpenie Rómov a v okrese Sobrance iba 11,96%; pričom v okrese Gelnica je zastúpenie Rómov až 25,66%; podobne by sme mohli sledovať aj rozdiely medzi okresmi v Prešovskom kraji (od 5,3% v okrese Humenné až po 25,66% v okrese Kežmarok) či v Banskobystrickom kraji (od 1,62% v okrese Banská Bystrica až po 31,54% v okrese Revúca).

Aj napriek metodologickým obmedzeniam *Atlas 2013* jasne ukázal veľmi nízku vzdelanostnú úroveň rómskej populácie a nedostatočnú prítomnosť Rómov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním v jednotlivých regiónoch. Určitým pozitívom je, že Rómovia s vyšším vzdelaním sú v rámci rómskych komunít na Slovensku prítomní takmer na celom území. Práve táto skutočnosť, podobne ako v prípade ekonomických aktivít, podľa nášho názoru predstavuje nielen výraznú výzvu (je nevyhnutné v krátkodobom a strednodobom horizonte výrazne zvýšiť vzdelanostnú úroveň), ale aj potenciál (napr. skutočnosť, že títo Rómovia môžu slúžiť ako vzor v komunitách) pre ďalšie aktivity.

V prípade ekonomických aktivít zistené údaje naznačujú, že Rómovia sú ekonomicky aktívni vo všetkých krajoch, pričom ich počet v princípe kopíruje ich regionálne zastúpenie. Rovnako uvedené údaje platia aj pre oblasť rómskych nezamestnaných alebo údaje o počtoch Rómov dlhodobo pracujúcich v zahraničí. Podľa nášho názoru práve tieto údaje naznačujú dosiaľ málo využívaný potenciál týchto aktivít. Máme pritom na mysli nielen potenciál v rovine integračných aktivít v rámci rómskych komunít, ale aj potenciál v rámci detailnejších výskumov, ktoré by priniesli presnejšie a viac výpovednejšie údaje.

Zaujímavé je aj výraznejšie spresnenie prezentovania rómskych subetnických skupín v rámci Slovenska, kde sa oproti laicky prezentovaným názorom o dominancii olašských Rómov na juhu Slovenska jasne ukazuje ich zastúpenie len v niektorých okresoch primárne v západoslovenskom regióne. Zároveň mapová príloha (**Obr. II. 8. 5**) ukazuje prítomnosť olašských Rómov aj v severnejších okresoch.

3.3. Vzdelanostná štruktúra rómskeho obyvateľstva

Ako už sme zdôraznili, *Atlas 2013* získal aj údaje, ktoré vykazujú známky zjavných nepresností. Sme presvedčení, že zistené údaje možno použiť a po odbornej analýze môžu predstavovať validnú výpoveď. Ako ilustračný príklad práce s nepresnými údajmi sme zvolili spracovanie údajov o vzdelanostnej situácii v rómskych komunitách na Slovensku a údaje mapujúce ekonomické aktivity sledovanej skupiny obyvateľstva.

Otázka vzdelanostnej štruktúry rómskeho obyvateľstva predstavuje jednu z najčastejšie prezentovaných tém v kontexte tzv. rómskej problematiky. Dlhodobo sa poukazuje na priemerne výrazne nižšie dosiahnuté formálne vzdelanie členov rómskej komunity na Slovensku, ktoré je jednou z príčin horšieho uplatnenia sa na trhu práce. Dosiaľ chýbali komplexné údaje mapujúce danú problematiku. Štátne inštitúcie, akademická obec alebo mimo-

¹¹ Z množstva rôznych publikácií pozri napr. príslušnú kapitolu vo Vašečka ed., 2002: 679 – 756, zborník *Rómske deti v slovenskom školstve* (Salner ed., 2004), prácu M. Portíka *De-terminanty edukácie rómskych žiakov* (2003), zborník *Škola pre všetkých?* (Kriglerová, Gažovičová, 2012) a mnoho iných.

vládný sektor obvykle realizovali iba výberové alebo sondážne výskumy.¹¹ Bohužiaľ, ani údaje získané v rámci *Atlasu 2013* biele miesta uspokojivo nezaplnili.

Na výskum vzdelanostnej štruktúry je totiž nevyhnutná iná metodika. Princíp kvalifikovaného odhadu je v danej oblasti, podobne ako v ďalších sledovaných oblastiach, použiteľný iba čiastočne. Dôležitým obmedzením je vyššie spomenuté umiestnenie časti škôl navštevovaných rómskymi žiakmi mimo sledované lokality obývané Rómami. Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva (o to viac, ak sa týka Rómov) je pre samosprávy len okrajovou informáciou, ktorú v rámci svojich kompetencií nezisťujú. Okrajové vedomosti samospráv o vzdelanostnej štruktúre obyvateľov sú tak ďalšou príčinou nepresnosti zistení *Atlasu 2013*. Aj v uvedenom prípade platí, že samosprávy menších obcí majú relatívne dobré vedomosti o danej oblasti. So zvyšujúcim sa počtom obyvateľov obce alebo miestnej rómskej komunity presnosť informácií klesá. V prípade miest, žiaľ, musíme konštatovať nízku kvalitu získaných údajov o vzdelaní, napríklad aj v prípade informácií o úrovni najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Pokiaľ hovoríme o rómskych absolventoch vysokých alebo stredných škôl alebo o aktuálnych počtoch rómskych stredoškôľakov a vysokoškôľakov, sú tieto informácie minimálne v prostredí obcí relatívne presné. Bohužiaľ, najmä v prostredí väčších miest podobné informácie absentujú. Obdobný prípad predstavujú aj informácie o základnom vzdelaní. Samosprávy alebo lokálni aktivisti majú veľmi často nepresné údaje alebo nerozlišujú medzi ukončeným či neukončeným základným vzdelaním alebo medzi ukončením špeciálneho vzdelania a pod. V uvedenom smere presnejšie informácie by pravdepodobne mohli poskytnúť jednotlivé Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVAR), ktoré by prostredníctvom svojich pracovníkov(-níčok) mohli kvalifikovane presnejšie odhadnúť vzdelanostnú štruktúru Rómov. Išlo by však opäť len o výberovú štatistiku vzdelanosti tých Rómov, ktorí sú v evidencii ÚPSVAR.

Na základe dotazníkového výskumu pre *Atlas 2013* evidujeme na Slovensku minimálne 726 Rómov s vysokoškolským vzdelaním a minimálne ďalších 486 vysokoškôľakov – Rómov. Radi by sme podčiarkli, že ide o minimálne počty študentov a absolventov, lebo z mnohých miest, ako napr. Bratislava, Dunajská Streda, Rimavská Sobota, sme údaje nezískali a z iných miest, ako napr. Košice, Prešov, máme údaje iba z prostredia rómskych lokalít, to znamená, že údaje z prostredia integrovaných Rómov absentujú. Samozrejme, predpokladáme, že práve v tomto prostredí je počet vysokoškolsky vzdelaných ľudí výrazne vyšší. Keď si citované údaje prevedieme do percentuálnej roviny, na Slovensku je minimálne 0,18% Rómov s vysokoškolským vzdelaním a 0,12% aktuálnych rómskych vysokoškôľakov. Spolu ide o 1 212 Rómov, ktorí predstavujú 0,3% zo všetkých Rómov na Slovensku. Percentuálny podiel Rómov s vysokoškolským vzdelaním je výrazne nižší ako priemer na Slovensku, ktorý podľa údajov Štatistického úradu SR tvorí 13,8%.

Podobnú situáciu sme zaznamenali aj v prípade stredoškolského vzdelania. Na základe údajov z terénu sme zistili minimálne 23 234 Rómov s ukončeným stredoškolským vzdelaním (vrátane učňovských škôl), ktorí predstavujú 5,77% všetkých Rómov. Minimálne 9 310 Rómov aktuálne navštevuje strednú školu, čo je 2,31% všetkých Rómov. Spolu teda minimálne 32 544 Rómov so stredoškolským vzdelaním tvorí 8,08% všetkých Rómov. Aj citovaný pomer je výrazne nižší ako celoslovenský priemer, ktorý predstavuje 51,2% všetkých obyvateľov Slovenska so stredoškolským vzdelaním (vrátane učňovského).

Logicky opačná situácia je v rovine základného školstva, kde *Atlas 2013* eviduje minimálne 114 871 Rómov s ukončeným základným vzdelaním, čo tvorí 28,52% všetkých Rómov na Slovensku. Žiaľ, mnohé samosprávy nerozlišujú ukončené základné vzdelanie (t. j. ukončené základné vzdelanie v 9. ročníku) a neukončené základné vzdelanie. V časti o počte Rómov s neukončeným základným vzdelaním (t. j. žiaci, ktorí ukončili základnú školu v nižšom ako 9. ročníku) *Atlas 2013* eviduje minimálne ďalších 68 318 Rómov, čo je 16,96% všetkých Rómov. V rámci *Atlasu 2013* sme medzi absolventov základnej školy nezapočítavali súčasných žiakov. *Atlas 2013* zistil aj minimálne 20 072 Rómov, ktorí ukončili tzv. špeciálne základné školy a tvoria 4,98% všetkých Rómov na Slovensku. Keď sčítame počet Rómov s ukončeným či čiastočne ukončeným základným vzdelaním alebo s ukončeným tzv. špeciálnym základným vzdelaním, evidujeme spoločne 203 261 Rómov, ktorí predstavujú až 50,46% všetkých Rómov na Slovensku. Celoslovenský priemer je však iba 15,0% všetkých obyvateľov Slovenska len so základným vzdelaním.

Ako sme už uviedli, vďaka situácii primárne v mestskom prostredí je uvedená vzdelanostná štruktúra značne nepresná. Oveľa presnejšie údaje dostaneme, pokiaľ sa zameriame iba na situáciu v dedinskom prostredí, kde sme získali údaje o vysokoškolskom vzdelaní zo všetkých obcí a v prípade základného školstva sa nám nepodarilo zistiť údaje z 11 obcí, čo však predstavuje len 1,16% sledovanej vzorky.

V dedinskom prostredí evidujeme na Slovensku podľa odhadov celkom 256 039 Rómov, čo je 63,56% všetkých Rómov. Na porovnanie na Slovensku býva v dedinskom prostredí 2 463 064 obyvateľov, čo predstavuje 45,64% všetkých obyvateľov. V dedinskom prostredí podľa údajov *Atlasu 2013* evidujeme podľa odhadov celkovo 361 Rómov s vysokoškolským vzdelaním, teda 0,14% všetkých Rómov bývajúcich v dedinskom prostredí. Zároveň tu evidujeme 248 študentov vysokých škôl, ktorí predstavujú 0,10%. Spoločne v dedinskom prostredí evidujeme podľa odhadov 609 Rómov s prebiehajúcim alebo ukončeným vysokoškolským vzdelaním, ktorí tvoria 0,24% všetkých sledovaných Rómov. Uvedený pomer je až 35-násobne nižší ako celoslovenský priemer. Na slovenských dedinách býva 211 550 obyvateľov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, čo predstavuje 8,59% všetkých obyvateľov dedín.

Výrazne lepšia situácia je v rámci stredoškolského vzdelania. *Atlas 2013* eviduje podľa odhadov minimálne 13 337 Rómov s ukončeným stredoškolským vzdelaním (vrátane učňovského), čo tvorí 5,21% zo všetkých sledovaných Rómov, a ďalších minimálne 5 558 aktuálnych stredoškolákov – Rómov bývajúcich v dedinskom prostredí, t. j. 2,17% zo všetkých sledovaných Rómov v dedinskom prostredí. Súčet počtu absolventov a súčasných stredoškolákov predstavuje minimálne 18 895 Rómov, t. j. 7,38% zo všetkých Rómov žijúcich na vidieku. Keď uvedený pomer porovnáme s celoslovenskými údajmi, zistíme, že v dedinskom prostredí na Slovensku býva celkovo 386 136 ľudí so stredoškolským vzdelaním (vrátane učňovského), čo predstavuje 15,68%.

V rovine základného školstva *Atlas 2013* eviduje v dedinskom prostredí podľa odhadov minimálne 81 745 Rómov s ukončeným základným vzdelaním (t. j. 31,93%), 50 806 Rómov s neukončeným základným vzdelaním (t. j. 19,84%) a 9 513 Rómov s ukončeným špeciálnym základným vzdelaním (t. j. 3,72%). Spolu je to 142 064 Rómov (t. j. 55,49%). Celoslovenský priemer je 19,58%, čo predstavuje 482 240 ľudí bývajúcich v dedinskom prostredí (**Obr. II. 8. 6**).

3.4. Ekonomické aktivity

Na záver sa v príspevku budeme zaoberať oblasťou ekonomických aktivít, ktorá tiež tvorí významnú oblasť všeobecného diskurzu o rómskej problematike. Ako sme uviedli v metodologickej poznámke, ekonomické aktivity patria v rámci *Atlasu 2013* do kategórie údajov, ktoré je nevyhnutné primárne vnímať ako minimálne zistené hodnoty (s výnimkou údajov o počtoch ľudí evidovaných na úradoch práce – pozri ďalej). Kvalita údajov je silne závislá od stavu na jednotlivých obecných a mestských úradoch. Počas zbierania údajov sme sa stretli so situáciou, keď obecné samosprávy boli veľmi dobre a presne informované o ekonomických aktivitách občanov vo svojej obci vrátane aktivít samotných Rómov alebo aktivít smerujúcich k rómskym komunitám. Rovnako sme sa, žiaľ, stretli aj s prípadmi, keď samosprávy o uvedených aktivitách mali len minimálne alebo nijaké informácie. Odôvodnene tak predpokladáme, že v teréne sa nachádzajú informácie o ekonomických aktivitách, ktoré sa nám nepodarilo v rámci *Atlasu 2013* zaznamenať. Opäť upozorňujeme, že uvedené informácie sa týkajú iba sledovaných 1 070 obcí.

Zistené údaje jednoznačne potvrdzujú výrazne vyššiu nezamestnanosť Rómov v sledovaných obciach a rovnako veľmi nízku mieru zamestnávania Rómov miestnymi firmami a živnostníkmi. Potvrdil sa aj predpoklad o tzv. aktivačných prácach alebo malých obecných službách, ktoré zostávajú hlavnou pracovnou aktivitou pre Rómov. *Atlas 2013* sa po prvýkrát pokúsil komplexne zistiť počet rómskych firiem a živnostníkov, ale aj kvantifikovať odhad počtu Rómov, ktorí dlhodobo pracujú v zahraničí.

Tabuľka 4:
Ekonomické aktivity Rómov

KRAJ	ODHADOVANÝ POČET REGISTROVANÝCH NEZAMESTNANÝCH	ODHADOVANÝ POČET REGISTROVANÝCH NEZA- MESTNANÝCH RÓMOV	POČET VÝROBNÝCH FIRIEM	CELKOVÝ POČET ŽIVNOSTNÍKOV	POČET RÓMSKÝCH PODNIKATEĽOV ALEBO FIRIEM	POČET AKTÍVNYCH RÓMSKÝCH ŽIVNOSTNÍKOV
Banskobystrický	64 357	30 507	1 617	12 469	89	414
Bratislavský	5 347	1 516	491	12 484	29	69
Košický	81 103	36 005	402	8 757	137	503
Nitriansky	38 948	7 388	563	19 155	83	310
Prešovský	100 802	33 613	1 061	16 850	241	647
Trenčiansky	17 879	2 436	488	4 158	23	89
Trnavský	23 921	6 306	440	19 224	68	294
Žilinský	26 503	3 126	3 399	13 454	10	101
SPOLU	358 860	120 897	8 461	106 551	680	2 427

Podľa údajov z obecných a mestských úradov je v sledovaných obciach 358 860 evidovaných nezamestnaných. Z uvedeného počtu všetkých nezamestnaných podľa odhadov tvorili Rómovia približne jednu tretinu, presne 120 897 nezamestnaných. Upresňujeme, že z 18 obcí sa nám nepodarilo zistiť údaje o všetkých nezamestnaných a z 34 obcí absentujú údaje o nezamestnaných Rómoch. V citovanom prípade musíme skonštatovať, že uvedené čísla sú pravdepodobne zveličené¹² a v mnohých prípadoch sú odhady pravdepodobne odhadmi počtu všetkých ľudí, ktorí sú v danej obci bez práce, ale nemusia byť evidovaní ako nezamestnaní. Aj napriek uvedenému obmedzeniu zistené údaje ukazujú určité všeobecné tendencie a zároveň jasne upozorňujú na potrebu detailných výskumov zamestnanosti, ktoré by vygenerovali presnejšie dáta.

Podľa zistení *Atlasu 2013* pôsobilo v sledovaných obciach minimálne 8 461 výrobných firiem a 106 551 živnostníkov. Z 12 obcí sme nezískali údaje o počte výrobných firiem a z 19 obcí absentujú údaje o počte živnostníkov. Iba v 395 mestách a obciach niektorá z uvedených firiem alebo živnostníkov zamestnáva Rómov. Firmy a živnostníci až v 624 mestách a obciach podľa našich zistení Rómov nezamestnávajú a z 51 obcí sa nám údaje nepodarilo zistiť. Obecné úrady, obecné firmy, štátne

inštitúcie a úrady zamestnávajú Rómov – podľa zistení *Atlasu 2013* – iba v 413 prípadoch. Až v 652 lokalitách uvedené inštitúcie Rómov nezamestnávajú a z 5 obcí sa nám údaje nepodarilo zistiť.

Atlas 2013 eviduje minimálne 680 rómskych podnikateľov alebo firiem, ktoré pôsobia v 118 mestách a obciach. Zo 7 obcí sa nám údaje zistiť nepodarilo. Zároveň *Atlas 2013* eviduje minimálne 2 427 aktívnych rómskych živnostníkov, ktorí pôsobia v 441 lokalitách. Z 20 obcí sme údaje nezískali (**Obr. II. 8. 4**).

Podľa našich zistení v období od januára do augusta 2012 v tzv. aktivačných prácach alebo malých obecných službách zamestnali obecné a mestské úrady v sledovaných obciach mesačne 55 259 ľudí.¹³ Z uvedeného počtu bolo 40 044 Rómov. Pre úplnosť uvádzame, že v sledovanom období bolo v Slovenskej republike podľa údajov Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVAR) vyplatených mesačne priemerne 66 355 aktivačných príspevkov.¹⁴

Tabuľka 5:
Odhady počtu Rómov pracujúcich v rámci aktivačných prác a pracujúcich dlhodobo v zahraničí

KRAJ	PRÍEMERNÝ POČET ZAMESTNANÝCH ĽUDÍ V RÁMCI AKTIVAČNÝCH PRÁC ZA OBDOBIE 01 - 08/2012	KOLKO Z NICH BOLO ODHADOM RÓMOV	ODHADOVANÝ POČET RÓMOV DLHODOBO PRACUJÚCICH V ZAHRAŇIČÍ
Banskobystrický	16 468	12 554	1 671
Bratislavský	136	63	23
Košický	15 279	11 283	9 322
Nitriansky	3 520	1 306	522
Prešovský	18 141	15 992	2 686
Trenčiansky	613	296	138
Trnavský	540	282	226
Žilinský	562	268	141
SPOLU	55 259	42 044	14 729

Poznámka: Údaje sú odhady na základe pripísanej etnicity v rámci *Atlasu 2013* a nepredstavujú oficiálne čísla. Počty sa týkajú iba obcí, ktoré boli zaradené do výskumu. Údaje nie sú totožné s dátami SODB 2011.

Zdroj: *Atlas 2013*

Pravdepodobne po prvýkrát sa *Atlas 2013* pokúsil kvantifikovať počet Rómov, ktorí dlhodobo pracujú v zahraničí. Na základe zistení z terénu eviduje minimálne 14 729 Rómov dlhodobo pracujúcich v zahraničí.

Detailný prehľad uvedených údajov podľa jednotlivých krajov pozri **Tabuľky 4 a 5**.

Záver

V uvedenom príspevku sme sa pokúsili v krátkosti predstaviť vybrané údaje zo zisťovania *Atlasu rómskych komunit Slovenska 2013* a zároveň priblížiť odbornej verejnosti aj určité metodologické a faktografické limity tohto rozsiahleho výskumu. Vzhľadom na širokú škálu údajov, ktoré sa v rámci detailného dotazníkového prieskumu zisťovali priamo v teréne, nie všetky zistené údaje majú identickú výpovednú hodnotu. Práve uvedenie si heterogenity získaných dát je nevyhnutné pre ich korektné interpretovanie. Nebolo možné sa aj na tomto mieste nedotknúť otázok identifikácie cieľovej skupiny, pričom zastávame názor, že delenie kvantitatívnych údajov (alebo odhadov) na „oficiálne“ a „reálne“ nie je v laickom ani akademickom diskurze korektné, pretože veľmi často ide o identicky relevantné dáta, ktoré však boli získané pomocou iných metodologických prístupov.

Na druhej strane – aj napriek spomínaným obmedzeniam – sa domnievame, že uvedený výskum má veľký analytický potenciál a jeho výsledky môžu pomôcť nielen lepšiemu pochopeniu situácie Rómov na Slovensku, ale zároveň môžu slúžiť ako základná databáza na ďalšie špecializované a výberové zisťovania. Sme presvedčení, že podobné komplexné mapovanie jasne poukazuje na odlišné zastúpenie Rómov nielen v jednotlivých krajoch Slovenska, ale v detailnejšej rovine na úrovni okresov alebo obcí (**Obr. II. 8. 1 až II. 8. 3**). Aj keď sa všeobecne prezentuje známy fakt, že najväčšie zastúpenie Rómov je v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji, už pri prezentovaní údajov na úrovni okresov je zrejmé, že aj v uvedených krajoch sú Rómovia geograficky rozmiestnení neproporčne – napríklad v Košickom kraji je v okrese Košice-mesto iba 7,56% zastúpenia Rómov a v okrese Sobrance iba 11,96%, pričom v okrese Gelnica je zastúpenie Rómov až 25,66%; podobne by sme mohli sledovať aj rozdiely medzi okresmi v Prešovskom kraji (od 5,3% v okrese Humenné až po 25,66% v okrese Kežmarok) či v Banskobystrickom kraji (od 1,62% v okrese Banská Bystrica až po 31,54% v okrese Revúca).

¹² V septembri 2013, keď sa ukončil zber údajov v teréne, bol počet evidovaných nezamestnaných na Slovensku podľa údajov ÚPSVAR celkovo 406 498 osôb. Bližšie pozri: http://www.upsvar.sk/statistiky.html?page_id=1247 (navštívené 1. 8. 2014).

¹³ Presné znenie otázky v dotazníku *Atlasu 2013* bolo: „Koľko ľudí bolo priemerne v období 01 - 08/2012 v obci zamestnaných na tzv. aktivačné práce alebo malé obecné služby?“

¹⁴ Bližšie pozri: http://www.upsvar.sk/statistiky.html?page_id=1247 (navštívené 1. 8. 2014).

Zaujímavé je aj výraznejšie spresnenie prezentovania rómskych subetnických skupín v rámci Slovenska, kde sa oproti laicky prezentovaným názorom o dominancii olašských Rómov na juhu Slovenska jasne ukazuje ich zastúpenie len v niektorých okresoch, primárne v západoslovenskom regióne. Zároveň mapová príloha (**Obr. II. 8. 5**) ukazuje prítomnosť olašských Rómov aj v severnejších okresoch. Podľa nášho názoru *Atlas 2013* po prvýkrát priniesol komplexné kvantitatívne terénne odhady o počtoch a rozmiestnení subetnických skupín Rómov na Slovensku, pričom počet olašských Rómov na Slovensku odhadujeme na minimálne 3,54% z celkového počtu Rómov na Slovensku. Z iných subetnických skupín sme v rámci *Atlasu 2013* zaznamenali aj nevelký počet Sintov.

Aj napriek skutočnosti, že v prípade údajov, ktoré vykazujú určitú mieru nepresnosti, nemožno hovoriť o komplexnom zmapovaní sledovaných dát na celom území Slovenska (resp. v sledovaných obciach), podľa nášho názoru aj tieto údaje majú – pri správnej interpretácii – výrazný analytický potenciál, ktorý je dosiaľ iba málo využívaný. Máme pritom na mysli nielen potenciál v rovine integračných aktivít v rámci rómskych komunít, ale aj potenciál v rámci detailnejších výskumov, ktoré by priniesli presnejšie a informačne komplexnejšie údaje. V prípade ekonomických aktivít zistené údaje napríklad jasne naznačujú, že Rómovia sú ekonomicky aktívni vo všetkých krajoch, pričom kvantitatívne zastúpenie ekonomicky aktívnych Rómov na Slovensku v zásade kopíruje ich regionálne zastúpenie. Podobne by sa dali interpretovať aj zistené údaje z oblasti kvantitatívnych odhadov vzťahujúcich sa na počty rómskych nezamestnaných alebo údaje o počtoch Rómov dlhodobo pracujúcich v zahraničí.

Aj napriek metodologickým obmedzeniam *Atlas 2013* jasne ukázal veľmi nízku vzdelanostnú úroveň rómskej populácie a nedostatočnú prítomnosť Rómov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním v jednotlivých regiónoch. Určitým pozitívom je to, že Rómovia s vyšším vzdelaním sú v rámci rómskych komunít na Slovensku prítomní takmer na celom území. Práve táto skutočnosť (podobne ako v prípade ekonomických aktivít) podľa nášho názoru predstavuje nielen dôležitú výzvu (je nevyhnutné v krátkodobom a strednodobom horizonte výrazne zvýšiť vzdelanostnú úroveň), ale aj potenciál (napr. fakt, že títo Rómovia môžu slúžiť ako vzor v komunitách) na ďalšie aktivity.